

METHODOLOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

UDC 37.013:373.1(045)

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.5-18

IMPLEMENTATION OF THE BASICS OF PEDAGOGY OF TOLERANCE IN THE PRACTICAL ACTIVITIES OF MODERN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

N. M. Byrko*

The article highlights the results of the 1st organizational and preparatory stage of the all-Ukrainian level experiment "Scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of tolerance", the participating pedagogical teams are the Educational Complex № 2 of Khmelnytskyi, Gymnasium № 6 of Shepetivsk City Council of Khmelnytskyi Region, House of Children's Creativity of Netishynsk City Council of Khmelnytskyi Region. The purpose of the study is to scientifically substantiate and experimentally verify the effectiveness of scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of Tolerance". The theoretical justification of the experimental work at the first stage provided for the achievement of two goals: the 1st implies conducting study, analysis and generalization of theoretical research with the aim of clarifying the concept of "tolerance", "dignity", "partnership", "tolerant educational space", "pedagogy of non-violence", clarification of these concepts regarding the education of the personality of education seekers and residents of the selectives, the formation of a personal and activity approach to the organization of education and upbringing according to the principles of tolerance; the 2nd implies is the study, analysis and generalization of ways and means of integrating the principles of tolerance into the system of educational activities in institutions of general secondary and extracurricular education. The participants of the experiment carried out a number of tasks, namely: studied and analyzed the pedagogical experience of the team of gymnasium № 2 in Khmelnytskyi of the author's model "School of Tolerance", psychological and pedagogical literature on the problem of the experiment; the composition of creative groups of teachers was formed regarding the organization and conduct of the experiment at the all-Ukrainian level; established cooperation with institutions that provide scientific and methodological support for experimental work; the functional duties of teachers in the system of solving the tasks of the experiment are defined and clarified; held consultations and meetings for teachers regarding the study and analysis of domestic and foreign experience on the research problem; conducted comprehensive diagnostics of the level of readiness of the participants of the educational process to work in the experimental mode.

Key words: pedagogy of tolerance, tolerance, tolerance, "School of tolerance", empathy, sustainability, tolerant educational space, partnership, tolerant environment.

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor (KRIPPE, Institute of Social Technologies of the University "Ukraine", Khmelnytskyi)
nadiabm@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9649-7231

ВПРОВАДЖЕННЯ ОСНОВ ПЕДАГОГІКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Н. М. Бирко

У статті висвітлено підсумки результатів I організаційно-підготовчого етапу експерименту всеукраїнського рівня "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності", педагогічними колективами-учасниками якого є навчально-виховний комплекс № 2 м. Хмельницького, гімназія № 6 Шепетівської міської ради Хмельницької області, Будинок дитячої творчості Нетішинської міської ради Хмельницької області. Метою дослідження визначено науково обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність науково-методичного забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності". Теоретичне обґрунтування експериментальної роботи на першому етапі передбачало досягнення двох цілей: 1 – це вивчення, аналіз і узагальнення теоретичних пошуків з метою з'ясування поняття "толерантність", "гідність", "партнерство", "толерантний освітній простір", "педагогіка ненасилля", уточнення цих понять стосовно виховання особистості здобувачів освіти та гуртківців, формування особистісного та діяльнісного підходу до організації навчання та виховання згідно принципів толерантності. 2 – це вивчення, аналіз і узагальнення шляхів і засобів інтеграції принципів толерантності в систему освітньої діяльності в закладах загальної середньої та позашкільної освіти. Учасниками експерименту реалізовано ряд поставлених завдань, а саме: вивчено та проаналізовано напрацьований педагогічний досвід колективу гімназії № 2 м. Хмельницького авторської моделі "Школа толерантності", психолого-педагогічну літературу з проблеми експерименту; сформовано склад творчих груп педагогів щодо організації та проведення експерименту всеукраїнського рівня; налагоджено співпрацю з установами, які здійснюють науково-методичний супровід експериментальної роботи; визначено та уточнено функціональні обов'язки педагогів в системі розв'язання завдань експерименту; проведені консультації і наради для педагогів щодо вивчення та аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду з проблеми дослідження; проведені комплексні діагностики рівня готовності учасників освітнього процесу до роботи в режимі експерименту.

Ключові слова: педагогіка толерантності, толерантність, терпимість, "Школа толерантності", емпатія, стійкість, толерантний освітній простір, партнерство, толерантне середовище.

Introduction of the issue. Modern Ukrainian society in the conditions of war needs new approaches in communication, mutual understanding, planning and organization of the present and future. The realities encountered by the education seekers in educational institutions in Ukraine bring a flurry of aggression, inhumane treatment, attitudes, hatred, and military conflict from the occupying country. In such difficult conditions, our children, their parents, and teachers of educational institutions must endure, overcoming anxiety, stress, confusion, pain, and filling everyone with stability, balance, empathy for themselves and others. In the conditions of martial law in the country, tolerant relations with each other should become important between the subjects of the educational process, based on mutual understanding, empathy,

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство в умовах війни потребує нових підходів у спілкуванні, взаєморозумінні, плануванні й організації сьогодення і майбутнього. Реалії, з якими зустрілись здобувачі освітніх послуг закладів освіти в Україні несуть з собою шквал агресії, нелюдського поводження, ставлення, ненависті та воєнного конфлікту зі сторони країни-окупанта. В таких важких умовах мають вистояти наші діти, їх батьки та педагоги закладів освіти, долаючи тривогу, стреси, розгубленість, біль та наповнюючи кожного стійкістю, рівновагою, співпереживанням до себе й до інших. В умовах воєнного стану в країні важливими між суб'єктами освітнього процесу мають стати толерантні стосунки один до одного, в основі яких пануватиме взаєморозуміння, емпатія, гуманність,

humanity, benevolent attitude towards each other, respect, and support.

This is the goal implemented by the participants of the all-Ukrainian experiment "Scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of Tolerance", which are educational complex № 2 of Khmelnytskyi, gymnasium № 6 of Shepetivsk City Council of Khmelnytskyi Region, House of Children's Creativity of Netishynsk City Council of Khmelnytskyi region.

Current state of the issue. A number of scientists have dedicated their numerous works to the foundations of tolerance pedagogy: tolerance as a complex personal and moral formation is proposed to be considered by L. Bernadska. I. Beh understands tolerance as partnership in communication, as subject-subject interaction. S. Bratchenko interprets tolerance not as non-interference, but as a special activity: the readiness of a person to go beyond the limited circle of "own" (separated from "others" by any sign: nationality, faith, social origin, age, culture, etc.) towards the "world of worlds" of equivalent, "equal" human worlds. M. Piren, considering tolerance as an effective factor of harmony and consolidation in modern Ukrainian society, emphasizes that tolerance does not mean concession, condescension or connivance, but above all an active position formed on the basis of recognition of universal human rights and basic freedoms, refusal from dogmatism and absolutism. O. Bryukhovetska notes that professional tolerance is an indispensable attribute of the professional activity of managers, an inseparable link in professional interaction with subordinates and the social environment, emphasizes that the essence of the concept of professional tolerance can be characterized only in relation to the concept of otherness, or the other (other ideals, ideas, beliefs, etc.), that is, that which differs from a person's own attitudes. The researcher defines the professional tolerance of the head of a general educational institution in a broad sense – as "a set of types of tolerance characteristic of a specialist as a competent professional capable of effectively

доброзичливе ставлення один до одного, повага та підтримка.

Саме таку мету сьогодні реалізують учасники експерименту всеукраїнського рівня "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності", якими є навчально-виховний комплекс № 2 м. Хмельницького, гімназія № 6 Шепетівської міської ради Хмельницької області, Будинок дитячої творчості Нетішинської міської ради Хмельницької області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основам педагогіки толерантності ряд науковців присвятили свої численні праці: толерантність як складне особистісно-моральне утворення пропонує розглядати Л. Бернадська. І. Бех розуміє толерантність як партнерство у спілкуванні, як суб'єкт-суб'єкту взаємодію. С. Братченко тлумачить толерантність не як невтручання, а як особливу активність: готовність людини вийти за межі обмеженого кола "своїх" (відокремлених від "інших" за будь-якою ознакою: за національністю, вірою, соціальним походженням, віком, культурою і так далі) назустріч "світу світів" рівнозначних, "рівнозначних" людських світів. М. Пірен, розглядаючи толерантність як дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві, акцентує увагу на тому, що толерантність означає не поступку, поблажливість чи потурання, а передусім активну позицію, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини, відмову від догматизму та абсолютизму. О. Брюховецька зазначає, що професійна толерантність є неодмінним атрибутом фахової діяльності керівників, невіддільною ланкою в професійній взаємодії з підлеглими та соціальним середовищем, наголошує, що характеризувати сутність поняття професійної толерантності можна тільки у взаємозв'язку з поняттям іншості, або іншого (інших ідеалів, представлень, переконань і так далі), тобто того, що відрізняється від власних установок людини. Дослідниця визначає професійну толерантність керівника загальноосвітнього навчального закладу в широкому сенсі – як "сукупність типів толерантності,

implementing management functions" [1; 3].

H. Soldatov and L. Shaigerov successfully define the concept of "tolerance": "Tolerance is an integral characteristic of an individual that determines his ability to actively interact with the external environment in problem and crisis situations with the aim of restoring his neuropsychological stability, successful adaptation, and avoiding confrontation and the development of positive relationships with oneself and the surrounding world". O. Hryva in his scientific study emphasizes that tolerance is a value of the socio-cultural system, it is the inner core of a person's entire life; it is a principle, a guiding idea, a basic position in human interaction; norm in the life of a society based on harmony, cooperation, mutual understanding and mutual respect. N. Lytvynenko considers tolerance at the same time as a personal characteristic determined by a set of individual and psychological characteristics of an individual and at the same time as an institutional norm that reflects subject-subject relations in various spheres of society, which manifests itself as recognition of "otherness" with simultaneous awareness of one's differences. V. Tyshkov understands tolerance as a personal or social characteristic, which implies the awareness that the world and the social environment are multidimensional, and therefore, views on this world are different; they cannot and should not be reduced to uniformity or favor anyone. T. Shikhardina, investigating the internal contradiction of tolerance as a moral value, concludes that this contradiction is due to the combination of two principles: personal autonomy and moral normativity. On the one hand, "a moral individual is a sovereign individual who has free will and acts as the cause and purpose of his actions," and on the other hand, the sphere of morality is characterized by the highest degree of normativity, where the relevant requirements have absolute power. According to V. Kukushin, tolerance is a moral quality of an individual, which characterizes a tolerant attitude towards views, opinions, and habits of other people

характерних для фахівця як компетентного професіонала, здатного ефективно реалізовувати функції управління" [1; 3].

Вдало подає визначення поняття "толерантність" Г. Солдатова та Л. Шайгерова: "Толерантність – інтегральна характеристика індивіда, що визначає його здатність у проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем із метою відновлення своєї нервово-психічної стійкості, успішної адаптації, недопущення конфронтації і розвитку позитивних взаємовідносин з собою та з навколишнім світом". О. Грива у своєму науковому дослідженні наголошує, що толерантність – це цінність соціокультурної системи, вона є внутрішнім стрижнем усього життя людини; це принцип, керівна ідея, основне положення у взаємодії людей; норма в життєдіяльності суспільства, заснованого на злагоді, співпраці, взаєморозумінні та взаємоповазі. Н. Литвиненко розглядає толерантність одночасно як особистісну характеристику, що визначається сукупністю індивідуально-психологічних особливостей індивіда і водночас як інституціональну норму, яка відображає суб'єкт-суб'єктні відносини у різних сферах суспільства, що проявляється як визнання "іншості" з одночасним усвідомленням своєї відмінності. В. Тишков розуміє толерантність як особистісну або суспільну характеристику, що припускає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатовимірні, а отже, погляди на цей світ є різними; вони не можуть і не повинні зводитись до одноманітності або виступати на чийсь користь. Т. Шихардіна, досліджуючи внутрішню суперечність толерантності як моральної цінності, доходить висновку, що ця суперечність обумовлена поєднанням двох початків: особистісної автономії та моральної нормативності. З одного боку, "моральний індивід – суверенна особистість, що має вільну волю і діє як причина та мета своїх учинків", а з іншого, сфера моралі характеризується найвищою мірою нормативності, де відповідні вимоги мають абсолютну владу. На думку В. Кукушина, толерантність – це моральна якість індивіда, що характеризує терпиме

different from his own, regardless of their ethnic, national or cultural affiliation. This is the ability to better understand oneself and others, to enter into contact with them, to interact without coercion, to show respect and trust. S. Weidenfeld defends the opinion that tolerance is "the main rod, thanks to which the interactive function of modern democracy is ensured." Therefore, her upbringing should be based on instilling knowledge and skills necessary for life, based on tolerance and recognition of equal rights for all [3].

Some aspects of the study of tolerance are reflected in the works of psychologists B. Ananyev, O. Asmolov, O. Kononko, A. Maslow and in the works of the classics of pedagogical thought: Ya. Komenskyi, Ya. Korchak, A. Makarenko, V. Sukhomlynskyi, L. Tolstoy, K. Ushinskyi.

In modern pedagogical science, the problem of education of tolerance is studied from different positions: general issues of pedagogy of tolerance (A. Syrotenko, G. Soldatova, L. Shaygerova); ethnic tolerance (O. Dokukina, Yu. Rymarenko, V. Tyshkov); humanitarian disciplines as a means of forming tolerance (L. Aleksashkina, S. Metlina); studying the experience of education of tolerance in foreign countries (O. Matienko).

Aim of research is to highlight the results of the 1st organizational and preparatory stage of the all-Ukrainian experiment "Scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of Tolerance".

Results and discussion. According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 18, 2021. № 545 "On conducting an experiment at the all-Ukrainian level on the topic "Scientific-methodical support for the implementation of the author's model "School of Tolerance" based on general secondary, extra-curricular education institutions of the Khmelnytsky region, experimental work is being carried out.

The purpose of the study is to scientifically substantiate and experimentally verify the effectiveness of scientific and methodological support for the implementation of the author's model

ставлення до відмінних від наявних у нього поглядів, думок, звичок інших людей, незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності. Це вміння краще розуміти себе й інших, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу й довіру. С. Вайденфельд відстоює думку про те, що толерантність, або терпимість, – це "основний стрижень, завдяки якому забезпечується інтерактивна функція сучасної демократії". Тому її виховання має базуватись на прищепленні знань і навичок, необхідних для життя, в основі якого – терпимість і визнання рівних для всіх прав [3].

Деякі аспекти дослідження толерантності відображено у працях психологів Б. Ананьєва, О. Асмолова, О. Кононко, А. Маслоу та у працях класиків педагогічної думки: Я. Коменського, Я. Корчака, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського.

У сучасній педагогічній науці проблема виховання толерантності досліджується з різних позицій: загальні питання педагогіки толерантності (А. Сиротенко, Г. Солдатова, Л. Шайгерова); етнічна толерантність (О. Докукіна, Ю. Римаренко, В. Тишков); гуманітарні дисципліни як засіб формування толерантності (Л. Алексашкіна, С. Метліна); вивчення досвіду виховання толерантності у зарубіжних країнах (О. Матієнко).

Метою статті є висвітлення результатів I організаційно-підготовчого етапу експерименту всеукраїнського рівня "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності".

Виклад основного матеріалу. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 18.05.2021 р. № 545 "Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності" на базі закладів загальної середньої, позашкільної освіти Хмельницької області здійснюється дослідно-експериментальна робота.

Метою дослідження визначено науково обґрунтувати та експериментально

"School of Tolerance".

The implementation of the 1st organizational and preparatory stage of the experiment at the all-Ukrainian level involved the implementation of the following tasks for the teams participating in the experiment:

- scientific substantiation of the tasks of the experiment;
- conducting pedagogical councils "On approval of the experimental activity plan";
- study of regulatory and legal documents on the research problem;
- conducting instructional and methodical meetings on the topic, research problems, issues of practical implementation of ideas of cooperation and partnership, self-regulation and self-management of the professional and pedagogical activities of teachers, group leaders in the conditions of experimental work;
- definition and coordination of regulatory and legal support for experimental work. Summarizing the experience of the functioning of the author's model "School of Tolerance";
- study and analysis of pedagogical experience, psychological and pedagogical literature on the problem of experimentation;
- forming the composition of creative groups of teachers regarding the organization and conduct of an experiment at the all-Ukrainian level;
- establishment of joint activities with institutions that provide scientific and methodological support for experimental work;
- defining and clarifying the functional responsibilities of teachers in the system of solving the tasks of the experiment;
- conducting consultations and meetings for teachers regarding the study and analysis of domestic and foreign experience on the research problem;
- carrying out a comprehensive diagnosis of the level of readiness of the participants of the educational process to work in the experimental mode;
- summing up the results of the 1st (organizational and preparatory) stage of the experiment.

During the reporting period, the pedagogical teams participating in the all-

перевірити ефективність науково-методичного забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності".

Виконання I організаційно-підготовчого етапу експерименту всеукраїнського рівня передбачало реалізацію наступних завдань перед колективами-учасниками експерименту:

- наукове обґрунтування завдань експерименту;
- проведення педагогічних рад "Про затвердження плану експериментальної діяльності";
- вивчення нормативно-правових документів з проблеми дослідження;
- проведення інструктивно-методичних нарад щодо тематики, проблематики дослідження, питання практичної реалізації ідей співробітництва та партнерства, саморегулювання і самоуправління професійно-педагогічною діяльністю вчителів, керівників гуртків в умовах експериментальної роботи;
- визначення та узгодження нормативно-правового забезпечення експериментальної роботи. Узагальнення досвіду функціонування авторської моделі "Школа толерантності";
- вивчення та аналіз педагогічного досвіду, психолого-педагогічної літератури з проблеми експерименту;
- формування складу творчих груп педагогів щодо організації та проведення експерименту всеукраїнського рівня;
- налагодження спільної діяльності з установами, які здійснюють науково-методичне супроводження експериментальної роботи;
- визначення та уточнення функціональних обов'язків педагогів в системі розв'язання завдань експерименту;
- проведення консультацій і нарад для педагогів щодо вивчення та аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду з проблеми дослідження;
- проведення комплексної діагностики рівня готовності учасників освітнього процесу до роботи в режимі експерименту;
- підбиття підсумків I (організаційно-підготовчого) етапу експерименту.

Протягом звітнього періоду у

Ukrainian experiment analyzed the scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of Tolerance", held thematic pedagogical councils on the tasks and participation of teachers, parents, and students in the experiment, created and approved creative groups of teachers regarding the organization and carrying out activities within the framework of the experiment.

In accordance with the Program of conducting the experiment, at this stage, the current regulatory and legal documents on the research problem were studied. The issue of conducting the experiment became the main topic at the meetings of the pedagogical, scientific and methodical councils, meetings with the director, and scientific and practical seminars. During the events, teams of educational institutions explored the concept of "innovative environment of an educational institution", "tolerance in an educational environment", "creating a tolerant space in an educational institution".

Each teaching staff has developed a bank of philosophical and psychological-pedagogical literature on the topic of research, which reflects the results of research on the identification of the level of success of social-psychological adaptation, the level of needs of teaching staff in professional development, the level of harassment, readiness for innovative work, and the identification of barriers to pedagogical activity, the manager's attitude and relationship with the pupil; the results of the analysis and generalization of domestic and foreign experience on issues of substantiation of the pedagogy of tolerance, methodology and theory of education of children and adolescents based on the ideas of tolerance and mutual understanding, organizational and pedagogical conditions, theoretical and methodological aspects of the formation of the author's school as an innovative educational system.

The theoretical justification of the experimental work at the first stage provided for the achievement of two goals. Firstly, it is the study, analysis and generalization of theoretical research with the aim of clarifying

педагогічних колективах-учасників всеукраїнського експерименту було здійснено аналіз науково-методичного забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності", проведено тематичні педагогічні ради щодо завдань та участі педагогів, батьків, учнів у проведенні експерименту, створено й затверджено творчі групи педагогів щодо організації та проведення заходів в рамках експерименту.

Відповідно до Програми проведення експерименту на даному етапі було вивчено діючі нормативно-правові документи з проблеми дослідження. Питання проведення експерименту стали основними на засіданнях педагогічних, науково-методичних рад, нарад при директорів, науково-практичних семінарах. Під час проведення заходів колективами освітніх закладів було досліджено поняття "інноваційне середовище освітнього закладу", "толерантність в освітньому середовищі", "створення толерантного простору в закладі освіти".

Кожен педагогічний колектив напрацював банк філософської та психолого-педагогічної літератури за темою дослідження, де відображено результати досліджень щодо виявлення рівня успішності соціально-психологічної адаптації, рівня потреб педагогічних працівників у професійному розвитку, рівня домагань, готовності до інноваційної роботи, визначення бар'єрів педагогічної діяльності, ставлення та взаємозв'язок керівника із вихованцем; результати аналізу й узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду з питань обґрунтування педагогіки толерантності, методології і теорії виховання дітей та підлітків на ідеях толерантності та взаєморозуміння, організаційно-педагогічних умов, теоретико-методичні аспекти становлення авторської школи як інноваційної освітньої системи.

Теоретичне обґрунтування експериментальної роботи на першому етапі передбачало досягнення двох цілей. По-перше, це вивчення, аналіз і узагальнення теоретичних пошуків з метою з'ясування поняття

the concepts of "tolerance", "dignity", "partnership", "tolerant educational space", "pedagogy of non-violence", clarification of these concepts in relation to the education of the personality of students and members of the community, as well as the formation of a personal and activity approach to the organization of education and upbringing according to the principles of tolerance. Secondly, it is the study, analysis and generalization of the ways and means of integrating the principles of tolerance into the system of educational activities in institutions of general secondary and out-of-school education.

Teachers, together with students and parents, familiarized themselves with the theoretical material of the experiment, in particular: values and determined the common and different between basic (national) values, universal values (Concept of reforming general secondary education "New Ukrainian School") and spiritual values (Program "New Ukrainian School in progress towards values").

In the conditions of experimental work in 2021-2022 a.y. corrections were made to local documents and the educational program by the staff of gymnasium № 6 of Shepetivsk city council of Khmelnytskyi region. The Strategic Development Plan of the institution envisages the implementation of the "School of Tolerance" project, the implementation of innovative activities, the structure of methodical work was supplemented, optional courses "Psychology of Communication" were introduced (grades 5-7), and the work of the "Space of Tolerance" circle (grades 5-9) began. During the implementation of the 1st stage of the experiment, the class teachers of the institution developed and tested targeted measures for student and parent teams. From September 2021, measures for the implementation of experimental activities have been included in educational work plans: educational hours "Everyone's personal rights!", "We are one team", "Conflicts and ways to resolve them", "Aggression!? Who is she?"; individual conversations with students "We are different, I'm the same, and it's a miracle", "School of Communication". Exhibitions of drawings and collages for the International

"толерантність", "гідність", "партнерство", "толерантний освітній простір", "педагогіка ненасилля", уточнення цих понять стосовно виховання особистості учнів та гуртківців, а також формування особистісного та діяльнісного підходу до організації навчання та виховання згідно принципів толерантності. По-друге, це вивчення, аналіз і узагальнення шляхів і засобів інтеграції принципів толерантності в систему освітньої діяльності в закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Педагоги спільно з учнями, батьками знайомились із теоретичним матеріалом експерименту, зокрема: цінностями та визначали спільне і відмінне між базовими (національними) цінностями, загальнолюдськими цінностями (Концепція реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа") і духовними цінностями (Програма "Нова українська школа у поступі до цінностей").

В умовах експериментальної роботи у 2021-2022 н.р. колективом гімназії № 6 Шепетівської міської ради Хмельницької області були внесені корективи до локальних документів, освітньої програми. У Стратегічному плані розвитку закладу передбачено реалізацію проекту "Школа толерантності", здійснення інноваційної діяльності, доповнено структуру методичної роботи, запроваджено факультативи "Психологія спілкування" (5-7 класи), розпочато роботу гуртка "Простір толерантності" (5-9 класи). Класними керівниками закладу впродовж реалізації I етапу експерименту розроблено та апробовано цільові заходи для учнівського та батьківського колективів. З вересня 2021 року до планів виховної роботи внесено заходи щодо впровадження експериментальної діяльності: виховні години "Особисті права кожного!", "Ми-одна команда", "Конфлікти і шляхи їх вирішення", "Агресія!? Хто вона така?"; індивідуальні бесіди з учнями "Ми – різні, я один такий, і це – чудо", "Школа спілкування". Проведено виставки малюнків, колажів до Міжнародного дня толерантності, тренінги "Вчимося толерантному спілкуванню", "Толерантність в сучасному

Day of Tolerance, trainings "Learning tolerant communication", "Tolerance in the modern world", "Tolerance as a guarantee of humanity", "Living in peace with yourself and others" were held.

Participation in the experiment prompted the team of Gymnasium № 6 to create an additional student self-government center "Mercy", whose activity is based on the education of respect for elders, care for the smallest and tolerant attitude towards each other. The center promotes various activities of spiritual direction and disclosure of the concept of "tolerance", motivates children to create a harmonious inner world. During the reporting period, the center's participants held a number of charity events to raise funds for the city's residents, in particular, children in need of expensive treatment. Visits to the city home for the elderly have become traditional for the students of the institution.

In the conditions of the experimental institution, NVK № 2 in the city of Khmelnytskyi in 2021/2022 have planned a number of activities that are included in the school's Annual Plan, work plans of a practical psychologist, a social pedagogue, pedagogues-organizers, and methodical associations of teachers.

The variable component of the curriculum of NVK № 2 of Khmelnytskyi includes: optional course "Equal-Equal" (9th grade); optional: "Equal-Equal" (grades 7-8); optional: "Fundamentals of the family" (10th grade). Measures are also foreseen in the calendar planning of the educational work of class teachers regarding the implementation of the author's model "School of Tolerance", in the work plans of children's associations: "Divosvit", "Jura", "At the call of the heart", "I am the master of the school". The game "Hero of Good Deeds" was developed and implemented.

A number of measures are provided for in the projects that are included in the Development Strategy of the NVK № 2 of Khmelnytskyi:

- "Educational institution-tolerant environment",
- "Let's take care of the patriots of Ukraine",
- "Educational complex № 2 – a tolerant environment".

світі", "Толерантність як запорука людяності", "Жити в мирі з собою та іншими".

Участь в експерименті спонукала команду Гімназії № 6 до створення додаткового центру учнівського самоврядування "Милосердя", діяльність якого ґрунтується на вихованні поваги до старших, піклуванні про найменших та толерантному ставленні один до одного. Центр сприяє проведенню різноманітних заходів духовного спрямування та розкриття поняття «толерантності», мотивує дітей до створення гармонійного внутрішнього світу. Учасниками центру за звітний період проведено ряд благодійних акцій по збору коштів для жителів міста, зокрема дітей, які потребують дороговартісного лікування. Традиційним для учнів закладу стали візити до міського будинку пристарілих.

В умовах експериментального закладу, НВК № 2 м. Хмельницького у 2021/2022 н.р. запланували ряд заходів, які включено у Річний план школи, плани роботи практичного – психолога, соціального педагога, педагогів-організаторів, методичних об'єднань учителів.

У варіативну складову навчального плану НВК № 2 м. Хмельницького включено: курс за вибором "Рівний-рівному" (9 класи); факультатив: "Рівний-рівному" (7-8 класи); факультатив: "Основи сім'ї" (10 класи). Передбачено і заходи у календарному плануванні виховної роботи класних керівників щодо реалізації авторської моделі "Школа толерантності", в планах роботи дитячих об'єднань: "Дивосвіт", "Джура", "За покликом серця", "Я-господар школи". Розроблено та запроваджено Гру "Герой добрих справ".

Ряд заходів передбачено у проектах, які включено до Стратегії розвитку НВК № 2 м. Хмельницького:

- "Заклад освіти-толерантне середовище",
- "Плакаймо патріотів України",
- "Навчально-виховний комплекс № 2 – толерантне середовище".

На базі Будинку дитячої творчості Нетішинської міської ради (БДТ), із початком експерименту, розширено

With the beginning of the experiment, the network of clubs for the 2021-2022 academic years has been expanded on the basis of the House of Children's Creativity of the Netishyn City Council (BDT). The children's association "Tolerance – the path to understanding" began to function, which works according to an adapted program. Educational events were systematically conducted by the cultural organizer, practical psychologist and teachers of the institution: game and communicative trainings and programs ("Through the looking-glass", "Living heart", "Crossroads of the soul", "Key to understanding", "Understand me", "Compliment", "Dialogue with yourself", "School of communication", "Conflict-free communication", "Empathy – the basis of favorable communication", etc.), hours of communication ("A friend is the second me", "Life without conflicts", "A person begins with goodness", "Tolerance begins with me", "We are all different, but we are all equal"). Pupils of the group "Tolerance – the path to understanding" participated in the organization and conduct of training sessions both for the pupils of the institution ("I am a tolerant person", "Tolerance and the rights of the child", "Insecure – confident – self-confident") and for parents ("Understand your child", "Tolerance in the modern world"). Activities in which parents participate serve as a good example of the interaction of the two most important factors in a child's life: the institution and the family, which have combined their efforts in the educational process aimed at fostering an open, impartial attitude to human diversity.

In order to increase the professional competence and professional self-improvement of teachers, the level of awareness of the problem of tolerant personality education, the teachers of gymnasium № 6 of the Shepetiv city council of Khmelnytskyi region and NVK № 2 of Khmelnytskyi took part in the All-Ukrainian educational 5-day online marathon on the Vseosvit platform on the topic "Tolerant education is the key to a healthy society".

The team of teachers of the House of Children's Creativity of the Netishyn City Council organized the functioning during

мережу гуртків на 2021-2022 навчальні роки. Почало функціонувати дитяче об'єднання "Толерантність – шлях до порозуміння", яке працює за адаптованою програмою.

Культурним організатором, практичним психологом та педагогами закладу систематично проводилися виховні заходи: ігрові, і комунікативні тренінги та програми ("У задзеркалі", "Живе серце", "Перехрестя душі", "Ключ до розуміння", "Зрозумій мене", "Комплімент", "Діалог з самим собою", "Школа спілкування", "Безконфлікте спілкування", "Емпатія – основа сприятливого спілкування" тощо), години спілкування ("Друг – це другий я!", "Життя без конфліктів", "Людина починається з добра", "Толерантність починається з мене", "Всі ми різні, але всі ми – рівні"). Вихованці гуртка "Толерантність – шлях до порозуміння" долучалися до організації та проведення тренінгових занять як для вихованців закладу ("Я – толерантна особистість", "Толерантність та права дитини", "Невпевнений – упевнений – самовпевнений"), так і для батьків ("Зрозумій свою дитину", "Толерантність у сучасному світі"). Заходи, в яких беруть участь батьки, служать хорошим прикладом взаємодії двох найважливіших чинників у житті дитини: закладу і сім'ї, що об'єднали свої зусилля в освітньому процесі, спрямованому на виховання відкритого, неупередженого ставлення до людського різноманіття.

З метою підвищення професійної компетентності та фахового самовдосконалення вчителів, рівня обізнаності з проблеми толерантного виховання особистості педагога гімназії № 6 Шепетівської міської ради Хмельницької області та НВК № 2 м. Хмельницького на платформі Всеосвіта взяли участь у Всеукраїнському освітньому 5-денному онлайн-марафоні на тему "Толерантна освіта – запорука здорового суспільства".

Колектив педагогів Будинку дитячої творчості Нетішинської міської ради організував функціонування упродовж травня 2021 – березня 2022 року дієвої структури методичної роботи з педкадрами, яка складалася із навчання керівників гуртків, конференцій,

May 2021 – March 2022 of an effective structure of methodical work with pedagogues, which consisted of the training of group leaders, conferences, seminars-workshops, master classes, communicative and game trainings, which ensured successful psychological, pedagogical and methodical training of pedagogical personnel on issues of education of a tolerant personality. For this purpose, the following was carried out:

* Training of group leaders:

- "Creating a tolerant educational space based on the problem-dialogical organization of the pedagogical activity of the group leader" – September 2021;

- "Ensuring psychological support for the formation of a tolerant personality in the educational process" – October 2021;

- "Tolerance as a personal characteristic in the conditions of implementation of inclusive education" – December 2021;

- All-Ukrainian educational online marathon "Tolerant education – the key to a healthy society";

- Learning on the "Prometheus" platform from the course "Culture of tolerance: how to build a society that is comfortable for everyone."

* Conferences:

- "Tolerance and political culture of the individual. A modern view of the problem" – October 2021;

* Seminars-workshops:

- "Tolerance as a means of preventing conflicts in the pedagogical environment" – January 2022;

- Psychological and pedagogical seminar for teachers of the institution "Tolerance as a way to social adaptation of the individual" – April 2022.

According to the developed program of the experiment, the first stage includes conducting a comprehensive diagnosis of the level of readiness of teachers to work in the experimental mode. Therefore, in September 2021, a diagnostic study was conducted among the teachers of Shepetivska Gymnasium № 6, the results of which showed that the teaching staff of the institution is ready to participate in experimental work. According to the results of the diagnostic study of the National Educational Committee № 2 of

семінарів-практикумів, майстер-класів, комунікативних та ігрових тренінгів, яка забезпечила успішну психологічну, педагогічну, методичну підготовку педагогічних кадрів з питань виховання толерантної особистості. З цією метою проведено:

* навчання керівників гуртків:

- "Створення толерантного освітнього простору на основі проблемно-діалогічної організації педагогічної діяльності керівника гуртка" – вересень 2021 року;

- "Забезпечення психологічного супроводу становлення толерантної особистості в освітньому процесі" – жовтень 2021 року,

- "Толерантність як особистісна характеристика в умовах імплементації інклюзивної освіти" – грудень 2021 року;

- Всеукраїнський освітній онлайн-марафон "Толерантна освіта – запорука здорового суспільства";

- Навчання на платформі "Прометеус" з курсу "Культура толерантності: як побудувати суспільство, комфортне для всіх".

* конференції:

- "Толерантність і політична культура особистості. Сучасний погляд на проблему" – жовтень 2021 року;

* семінари-практикуми:

- "Толерантність як засіб запобігання конфліктів у педагогічному середовищі" – січень 2022 року;

- Психолого-педагогічний семінар для педагогів закладу "Толерантність як шлях до соціальної адаптації особистості" – квітень 2022 року.

Згідно розробленої програми проведення експерименту I етап включає в себе проведення комплексної діагностики рівня готовності педагогів до роботи в режимі експерименту. Тому, у вересні 2021 року проведено діагностичне дослідження серед педагогів Шепетівської гімназії № 6, результати якого показали, що педагогічний колектив закладу готовий до участі в експериментальній роботі. За підсумками діагностичного дослідження НВК № 2 м. Хмельницького педагогічним колективом розроблена модель "Простір толерантності НВК № 2". Для виявлення початкового рівня сформованості толерантної взаємодії в

Khmelnyskyi, the pedagogical team developed the model "Space of Tolerance of the National Educational Committee № 2". In order to identify the initial level of formation of tolerant interaction in the House of Children's Creativity in the city of Netishyna, a diagnostic section was conducted, to which teachers, pupils of the institution and their parents were involved. A set of diagnostic techniques was used during the research. Such a comprehensive study (of teachers, pupils, parents) showed that the level of tolerance of the participants of the experiment is sufficient, however, it is necessary to improve the forms and methods of working with all participants of the educational process; creation of a tolerant educational environment in the institution.

As a result of the results of the first stage of the experiment, the participating teams were prepared for the all-Ukrainian competition for the defense of scientific research works of students and members of the Small Academy of Sciences of Ukraine. The topics of the scientific work were: "The influence of the level of formation of tolerant personality traits on mutual relations in the student-teacher system" (III place – Shepetivka); "Social and psychological features of the phenomenon of loneliness among modern youth" (II place – Khmelnytskyi).

During the launched experiment, heads of educational institutions of Khmelnytskyi region joined in establishing cooperation with institutions of general secondary, pre-school, out-of-school education in the city of Netishyn, the city of Shepetivka, social services, communal institutions and enterprises, charitable foundations, public organizations.

During the academic year, NVK № 2 of Khmelnytskyi established cooperation, held joint events and signed agreements on cooperation with institutions of higher education: Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy, Higher Vocational College № 4 of Khmelnytskyi, Khmelnytskyi National University, University of Economics and Entrepreneurship, Khmelnytskyi Vocational Economic and Technological College, Communal Institution of the Sumy Regional Council – Glukhiv Lyceum Boarding School with enhanced military

Будинку дитячої творчості міста Нетішина був проведений діагностичний зріз, до якого залучили педагогів, вихованців закладу та їх батьків. Під час дослідження було застосовано комплекс діагностичних методик. Таке комплексне дослідження (педагогів, вихованців, батьків) показало, що рівень толерантності учасників експерименту достатній, проте, потребує удосконалення форм та методів роботи з усіма учасниками освітнього процесу; створення толерантного освітнього середовища в закладі.

Результатами проведеного I етапу експерименту колективами-учасниками підготовлено до всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України. Темами наукової роботи стали: "Вплив рівня сформованості толерантних рис особистості на взаємовідносини в системі учень-учитель" (III місце – м. Шепетівка); "Соціально-психологічні особливості феномену самотності серед сучасної молоді" (II місце – м. Хмельницький).

Під час розпочатого експерименту, керівники освітніх закладів Хмельницької області долучилися до налагодження співробітництва із закладами загальної середньої, дошкільної, позашкільної освіти міста Нетішин, міста Шепетівки, соціальними службами, комунальними установами та підприємствами, благодійними фондами, громадськими організаціями.

Протягом навчального року НВК № 2 м. Хмельницького було налагоджено співпрацю, проведено спільні заходи та підписано угоди про співпрацю із закладами вищої освіти: Хмельницька гуманітарно-педагогічна Академія, Вище професійне училище № 4 м. Хмельницького, Хмельницький національний університет, Університет економіки та підприємництва, Хмельницький фаховий економіко-технологічний коледж, Комунальний заклад Сумської обласної Ради – Глухівський ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою, Хмельницький інститут імені Блаженнішого Володимира, Митрополита

and physical training, Khmelnytskyi Institute named after His Beatitude Volodymyr, Metropolitan of Kyiv and All Ukraine, by public organizations to provide scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of Tolerance".

The collective of the NVK № 2 of Khmelnytskyi systematized the experience of pedagogical workers gained during the 1st organizational-preparatory stage, summarized and concluded a methodical manual "Creation of conditions for the formation of life competencies of education seekers" (2021), as well as the manual "Formation of the student's personality during the educational process in the conditions of the school of tolerance" (2022).

Conclusions and research perspectives.

So, the pedagogical teams participating in the all-Ukrainian level experiment on the topic "Scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of tolerance" on the basis of general secondary, out-of-school education institutions of the Khmelnytskyi region implemented the tasks of the first organizational and preparatory stage of the experiment and determined the prerequisites for participation in the second conceptual-diagnostic stage for 2022-2023 academic year. The participants of the experiment implemented a number of tasks, namely: studied and analyzed the pedagogical experience of the team of gymnasium № 2 in Khmelnytskyi of the author's model "School of Tolerance", psychological and pedagogical literature on the problem of the experiment; the composition of creative groups of teachers was formed regarding the organization and conduct of the experiment at the all-Ukrainian level; established cooperation with institutions that provide scientific and methodological support for experimental work; the functional duties of teachers in the system of solving the tasks of the experiment are defined and clarified; held consultations and meetings for teachers regarding the study and analysis of domestic and foreign experience on the research problem; conducted comprehensive diagnostics of the level of readiness of the participants of the educational process to work in the experimental mode.

Київського та всієї України, громадськими організаціями задля здійснення науково-методичного супроводу реалізації авторської моделі "Школа толерантності".

Колективом НВК № 2 м. Хмельницького систематизовано досвід педагогічних працівників, напрацьований під час I організаційно-підготовчого етапу, узагальнено та укладено методичний посібник "Створення умов для формування життєвих компетентностей здобувачів освіти" (2021 р.), а також посібник "Формування особистості учня під час освітнього процесу в умовах школи толерантності" (2022 р.).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Отже, педагогічними колективами-учасниками експерименту всеукраїнського рівня з теми "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності" на базі закладів загальної середньої, позашкільної освіти Хмельницької області реалізовані завдання I організаційно-підготовчого етапу експерименту та визначено передумови щодо участі в II концептуально-діагностичному етапі на 2022-2023 н.р. Учасниками експерименту реалізовано ряд поставлених завдань, а саме: вивчено та проаналізовано напрацьований педагогічний досвід колективу гімназії № 2 м. Хмельницького авторської моделі "Школа толерантності", психолого-педагогічну літературу з проблеми експерименту; сформовано склад творчих груп педагогів щодо організації та проведення експерименту всеукраїнського рівня; налагоджено співпрацю з установами, які здійснюють науково-методичний супровід експериментальної роботи; визначено та уточнено функціональні обов'язки педагогів в системі розв'язання завдань експерименту; проведені консультації і наради для педагогів щодо вивчення та аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду з проблеми дослідження; проведені комплексні діагностики рівня готовності учасників освітнього процесу до роботи в режимі експерименту.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bekh, I.D. (2001). Pochuttia tsinnosti inshoi liudyny yak moralnyi priorytet osobystosti [The feeling of the value of another person as a moral priority of the individual.]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, 12, 3-5 [in Ukrainian].
2. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny (1948, hrudnia 10) pryiniata i proholoshena Heneralnoiu Asambleieiu OON [The Universal Declaration of Human Rights (adopted and proclaimed by the UN General Assembly on December 10, 1948)]*. Retrieved from: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1948\(12\)10.oon.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1948(12)10.oon.php) [in Ukrainian].
3. Orlovska, N.M., Osatyuk, N.A., Tomchyshina, T.P., & Shengilevich, S.G. (2012). *Shkola tolerantnosti: shliakh do formuvannia tolerantnoho suspilstva [School of tolerance: the way to the formation of a tolerant society]: navch.-metod. posib.* Chernivtsi-Kyiv: Bukrek [in Ukrainian].
4. Sotska, M. (2004). Tyzhden tolerantnosti u shkoli [Week of tolerance at school]. *Psykholog – Psychologist*, April (16), 3-5 [in Ukrainian].
5. Stasiuk, N. (2006). Yak vykhovaty tolerantnist [How to raise tolerance]. *Vidkrytyi urok – Open lesson*, 23/24, 9-11; 46-47 [in Ukrainian].
6. Todortseva, Yu.V. (2004). *Pedahohika tolerantnosti [Pedagogy of tolerance]: metod. rekomendatsii.* Odesa: PNTsAPNU, 90 [in Ukrainian].

Received: November 09, 2022

Accepted: December 07, 2022